

A photograph of two young women in a library setting. The woman on the left has long brown hair and is wearing a light blue sweater. The woman on the right is wearing a white hijab, glasses, and a black patterned top. They are both smiling and looking at a laptop. The background shows bookshelves filled with books.

Jongeren en lezen

Jongerenparticipatie als verbindende factor

Rijnbrink

Inhoud

03 Aanleiding

04 Stand van zaken

06 Jongeren-
participatie

12 Conclusie en advies

13 Colofon

03

04

06

12

Aanleiding

Jongeren lezen steeds minder en met minder plezier. Dit kan uiteindelijk negatieve gevolgen hebben, zoals de kans om laaggeletterd te raken. Om het tij te keren, is het belangrijk om jongeren weer enthousiast te maken voor het lezen. Binnen de bibliotheekbranche wordt daar natuurlijk volop aan gewerkt. Vaak worden echter oplossingen bedacht die bij jongeren zouden kunnen aanslaan zonder de jongeren hier zelf bij te betrekken. Sommige oplossingen slaan aan, maar andere slaan de plank mis.

Door in te zetten op jongerenparticipatie (het actief betrekken van jongeren bij onder andere beleid, plannen en oplossingen) willen we jongeren meer aan het lezen krijgen. Maar hoe betrek je jongeren? Dat bespreken we in deze publicatie. Als eerst schetsen we de stand van zaken vanuit de literatuur: hoe leesvaardig zijn jongeren, wat belemmert ze om te gaan lezen en wat zou ze kunnen motiveren?

Vervolgens kijken we wat er in de regio speelt door in te gaan op een stuk praktijkonderzoek bij Deltion in Zwolle. Daarna gaan we in op jongerenparticipatie op basis van onderzoeken en gesprekken met professionals: wat is jongerenparticipatie, waarom zou je het toepassen en, ook niet onbelangrijk, hoe pas je het toe?

1. Stand van zaken

Leesvaardigheid gaat achteruit

Waarschijnlijk is het je niet onbekend: de leesvaardigheid van jongeren gaat achteruit (PISA, 2019). Nederlandse 15-jarigen ervaren steeds minder plezier in lezen en worden er ook steeds slechter in. Dat is niet alleen problematisch voor de schoolvakken, maar ook voor het latere leven van de jongere en de samenleving.

Leestypes

Kortweg zijn er drie leestypes te onderscheiden: de boekmijders, de boektwijfelaars en de boekenwormen (Stalpers, 2020). De boekmijders lezen (bijna) nooit en vinden lezen niet leuk. Zij hebben een duidelijke weerstand tegen lezen. Boektwijfelaars lezen af en toe en met mild enthousiasme. Wel geven zij vaak de voorkeur aan andere activiteiten. Boekenwormen lezen veel en graag. Gelukkig vindt niet iedere jongere lezen dus verschrikkelijk. Om te kijken hoe het ervoor staat met

Praktijkonderzoek in de regio

Om te kijken hoe het ervoor staat met jongeren uit onze regio, zijn we rondom de Boekenweek 2022 bij de mbo-instelling Deltion in Zwolle langsgegaan om te peilen wat jongeren van lezen vinden. Om antwoord te krijgen op deze vragen hebben we een enquête afgenomen. Dat is gedaan in de centrale hal, waardoor studenten van verschillende niveaus en opleidingen de enquête hebben ingevuld. In deze publicatie worden de belangrijkste resultaten uit die enquête besproken.

De enquête is ingevuld door 86 respondenten van tussen de 16 en 21 jaar oud. De grootste groep betreft 17-jarigen, gevolgd door 18- en 20-jarigen. De meerderheid daarvan identificeerde zich als vrouw.

63% van de respondenten vindt lezen 'mwoah'. Dat betekent dat wij deze lezers kunnen indelen in de groep boek-

Wat belemmert en stimuleert jongeren om te lezen?

- Jongeren worden gestimuleerd om te lezen door een goed leesklimaat thuis, onder vrienden en op school (Stalpers, 2020).
- Vooral boektwijfelaars geven aan andere activiteiten te hebben dan het lezen van boeken (Stalpers, 2020 & Qrius, 2021).
- Jongeren vinden dat lezen te veel inspanning kost (Qrius, 2021).
- Jongeren vinden dat er in boeken te weinig gebeurt (Qrius, 2021).
- Er is een kloof tussen jeugd-literatuur en volwassenenliteratuur (Stalpers, 2020).
- Beperkte toegang tot en zichtbaarheid van boeken laat leesmotivatie dalen (Qrius, 2021).
- Aanraking met boekcampagnes zoals de Boekenweek voor Jongeren zorgt voor meer leesmotivatie (Stalpers, 2019).

twijfelaars. Daarnaast is 22% boeken-wurm en 15% boekmijder.

Het grootste deel van de jongeren leest wel eens in de vrije tijd. De meerderheid van die groep leest meerdere keren per week, gevolgd door de groep die alleen tijdens vakanties leest. Slechts 5% van de jongeren leest iedere dag. 27% van de respondenten leest nooit in de vrije tijd. Opvallend is dat dat aandeel groter is dan het aandeel van de jongeren dat aangeeft lezen verschrikkelijk te vinden.

Waarschijnlijk spelen andere factoren een rol waardoor jongeren niet lezen, zoals andere vrijetijdsbestedingen. Dit wordt bevestigd door de jongeren. Aan de groep jongeren die nooit leest (N=23) werd namelijk de vraag gesteld waarom zij nooit lezen. De meest voorkomende reden is dat jongeren liever iets anders doen (57%). Dat werd gevolgd door het niet leuk vinden van lezen (43%), te weinig tijd hebben (35%) en de rust niet hebben om te lezen (21%).

Jongeren geven verschillende redenen aan om wel te lezen; op volgorde van meest naar minst genoemd: ontspanning, omdat het moet voor

school, om te ontsnappen aan de dagelijkse realiteit, om het taalniveau te verbeteren en om informatie op te doen via nieuwsberichten.

Vrienden, familie, social media en docenten blijken voor deze jongeren de belangrijkste bron voor boekentips te vormen.

Jongeren hebben vooral boeken thuis staan, maar halen ook boeken bij de bibliotheek en boekhandel. Ook krijgen ze boeken cadeau en kopen ze e-books. De meeste jongeren (46%) geven aan geen lid te zijn van de bibliotheek. Dat is opvallend, want deze jongeren hebben doordat ze student zijn bij Deltion wel recht op een bibliotheekpas. 14% weet niet of die lid is van de bibliotheek en 40% is wel lid van de bibliotheek.

De groep jongeren die naar de bibliotheek gaat, gebruikt de bibliotheek vooral als plek om boeken te lenen. Daarna volgt de bibliotheek als plek om te studeren. 36% van de jongeren geeft aan niet naar de bibliotheek te gaan. Dit percentage is lager dan het percentage jongeren dat geen lid is van de Bibliotheek (46%). Wellicht dat

jongeren wel de Bibliotheek bezoeken (om te studeren, te ontspannen) zonder dat ze lid zijn. Daarnaast weten we uit onderzoek van Biebpanel dat bezoekers (geen leden) met name de Bibliotheek bezoeken om boeken te lenen. Dit doen ze door gebruik te maken van het bibliotheekpasje van een ander (familie-lid, vriend, buur, collega, kennis).

Meer weten?

Benieuwd naar de volledige enquêteresultaten? Neem contact op met Daphne ten Siethof.

[Stuur een e-mail](#)

2. Jongeren-participatie

Om jongeren meer te binden aan de Bibliotheek, waardoor ze meer in aanraking zullen komen met lezen en de kans op laaggeletterdheid wordt verkleind, zoeken we naar manieren om jongeren te bereiken en te betrekken. De enquête die we afnamen op het Deltion zagen we als eerste stap om jongeren te betrekken bij het onderwerp 'lezen' en de Bibliotheek. We waren nieuwsgierig naar hun kijk op lezen, boeken en de Bibliotheek.

Maar waar moet je op letten bij de doelgroep jongeren? Wat zijn succesfactoren? Wat zijn de valkuilen? Om hier meer zicht op en gevoel bij te krijgen hebben we een aantal experts die veel met jongeren werken deze vragen gesteld. We spraken met: Marjolein Hordijk (Bibliotheek Gelderland Zuid), Levi Smits (Rozet), Jenneke Koehorst (Bibliotheek Enschede), Kiki Vos de Wael (Cultuureducatie, Rijnbrink) en Asha Brust (Afstudeerder Bibliotheek Oldenzaal). Ook spraken we met drie jongerenorganisaties: [JOB](#), [Stichting Alexander](#) en [Speakings Minds](#).

De kern van hun werk is jongerenparticipatie. De verkregen inzichten van de experts hebben we aangevuld met deskresearch.

Meer weten?

Klik op de knop voor meer informatie over de experts.

Lees meer

Inzichten uit jongerenparticipatie

Bij jongerenparticipatie gaat het om inspraak, invloed en eigen initiatief van de jongere (Be Involved, zd). Vaak worden beslissingen genomen voor jongeren, maar als je jongeren echt wilt bereiken, kun je gebruikmaken van jongerenparticipatie.

Goede voorbereiding is het halve werk

Er zijn een aantal onderdelen die je kunt voorbereiden als je van plan bent om met jongeren aan de slag te gaan.

1. Verdiep je in de doelgroep. Leer de doelgroep kennen voordat je met hen aan de slag gaat. Dit kun je doen door bijvoorbeeld veel te lezen over jongeren, maar ook door video's te kijken en je echt in hun leefwereld te verdiepen. Belangrijk is om te begrijpen waar hun interesses liggen en waar je op kunt aanhaken. [Young Inspiration](#) raadt daarbij aan om je niet te gaan gedragen als jongere, maar dat het echt gaat om de jongere te begrijpen.

2. Wees je bewust van je eigen taalgebruik. Vaak gebruik je woorden die voor de jongeren te moeilijk zijn.

3. Maak het voor je jongere aantrekkelijk om mee te doen. Je concurreert namelijk met vele andere vrijetijdsbestedingen.

4. Bedenk goed welk doel je wilt bereiken door jongeren te betrekken. Het is daarbij belangrijk om goed te bedenken welke vorm je daarbij gebruikt

(Form Follows Function). Als je bijvoorbeeld met collectie aan de slag gaat, is het logisch om de werksessies in de bibliotheek plaats te laten vinden. Zorg er daarbij voor dat iedereen kan meedoen. Dus kies niet alleen voor tekstuele werkvormen, maar ook voor visuele. Laat jongeren bv. een schets maken hoe de ideale jongerenafdeling van de Bibliotheek eruit ziet, of laat ze een plan maken voor een openingsfeest als dat past bij je doel.

5. Besef dat er niet één soort jongere is. Jongeren zijn als doelgroep heel divers. Je kunt ze daardoor verschillende rollen geven. Jongeren kunnen je advies geven, sparringpartners zijn, als klankbord dienen of in de rol van kritische vriend stappen. Maar ook als onderzoeker, panellid of buddy kunnen jongeren je uitdagen door hun ogen te kijken.

6. Maak geen vastomlijnde plannen, maar laat het vanuit de jongeren komen. Durf je eigen plannen los te laten en je mee te laten voeren met de jongeren. Ga met ze in gesprek door ze vragen te stellen, zonder zelf de antwoorden in te vullen. En durf de jongeren aan zet te laten.

Fantastic kids and where to find them

Als je hebt bedacht waarvoor je de jongeren wilt inzetten, moet je natuurlijk een groep jongeren bij elkaar zien te krijgen.

1. Alles draait om partners en netwerken. Benut het netwerk om je heen om jongeren te bereiken, zoals jongerenwerk, scholen en andere bibliotheken.

- De belangrijkste ingang om jongeren te bereiken is het onderwijs. Zorg daarom voor goede contacten met middelbare scholen, mbo's en eventuele andere vervolgopleidingen.
- Rozet heeft bijvoorbeeld een samenwerking met de HAN lerarenopleiding Engels. De studenten krijgen het vak Young Adult waarbij ze altijd een opdracht moeten maken. Levi Smits (leesconsulent Rozet) heeft o.a. een opdracht bedacht rondom het thema Young Adult, waar studenten de collectie van Rozet kritisch tegen het licht houden.
- Mbo's hebben vaak een talentklas: deze kan je inhuren, bijvoorbeeld via

een betaalde stage.

- Ook de onderlinge contacten tussen Bibliotheken kunnen van belang zijn. Veel bibliotheken zijn aan de slag met het Leesoffensief. Je hoeft niet telkens opnieuw het wiel uit te vinden, maar je kunt samenwerken om tot een gezamenlijk plan te komen.

2. Het helpt ook om de Bibliotheek aantrekkelijk te maken voor jongeren. Zowel qua collectie en medewerkers als programmering.

- Een voorbeeld dat op [Biebtobieb](#) voorbijkwam op het gebied van programmering is het organiseren van Dungeons and Dragons bijeenkomsten. Bijeenkomsten hoeven niet specifiek voor jongeren te worden georganiseerd, maar ze moeten de doelgroep wel aanspreken.
- Asha Brust (afstudeerder Bibliotheek Oldenzaal) noemde tijdens de interviews dat ze hoorde dat jongeren weggestuurd werden uit de Bibliotheek door 'oude vrouwtjes'. Zorg ervoor dat medewerkers ingelicht zijn over hoe en wanneer ze jongeren kunnen

aanspreken op hun gedrag.

- Doe mee aan en promoot boekcampagnes (bv. Boekenweek voor jongeren).
- Help jongeren met het kiezen van het juiste boek.
- Zorg voor een Young-Adult afdeling.
- Maak boeken zichtbaar, fysiek in de Bibliotheek, maar ook via social media. Bekijk [dit voorbeeld](#) op TikTok.
- Maak de drempel lager: bijvoorbeeld minder abonnementskosten, langere openingstijden, maak de Bibliotheek overzichtelijker.
- Maak de Bibliotheek gezelliger.
- Maak gebruik van het internet en apps: fancultuur, [readification](#), [mooky](#).
- Groot aanbod zorgt voor meer motivatie bij jongeren.
- Jongeren lezen veel in Engels, zorg daarom voor Engels aanbod.
- Maak de website aantrekkelijk. Bijvoorbeeld door een aparte jongerenpagina aan te maken. [Bekijk hier](#) de jongerenpagina van de Bibliotheek AanZet.

3. Ga naar de doelgroep toe. Ga er niet vanuit dat ze jou opzoeken.

In contact met jongeren

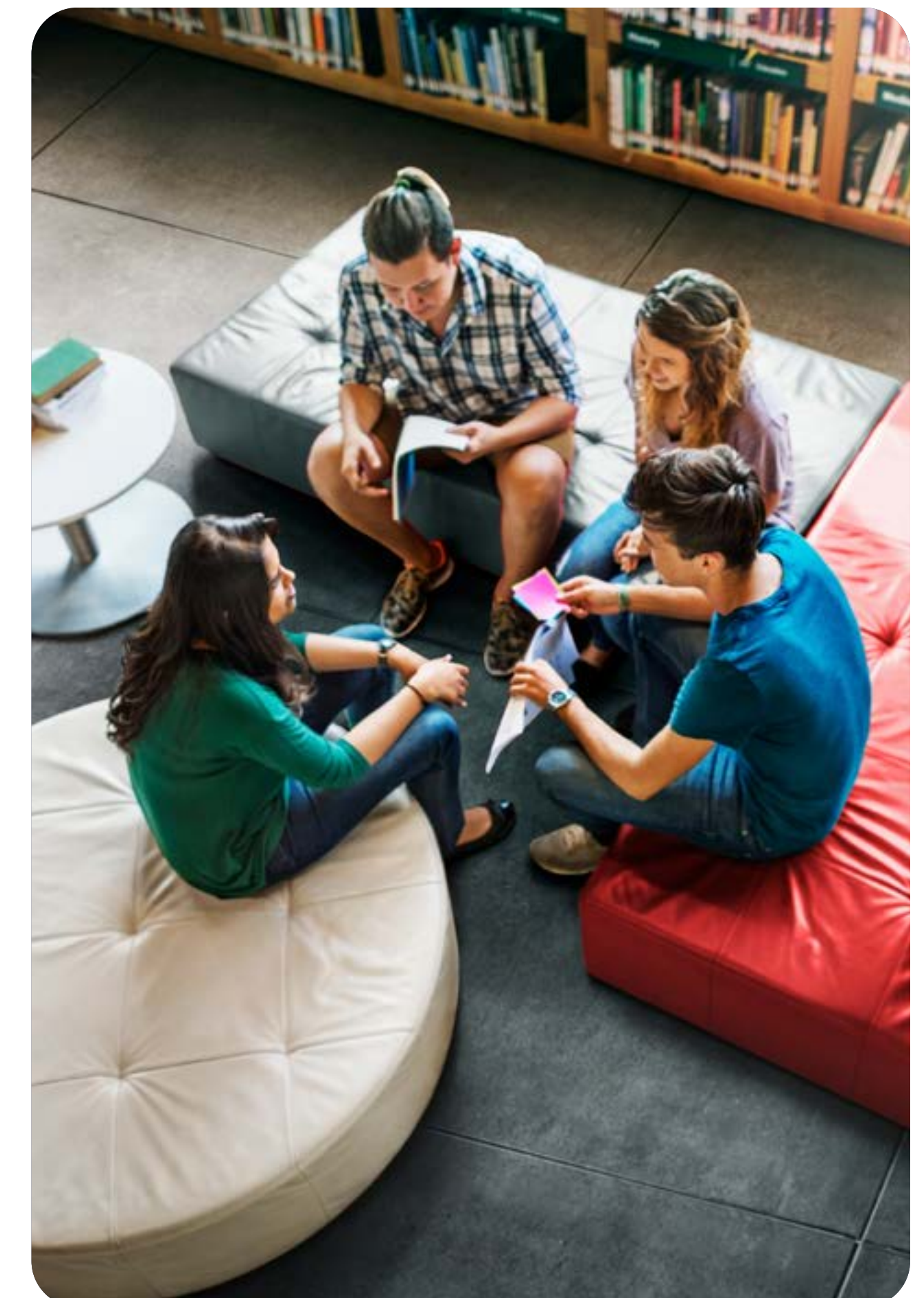
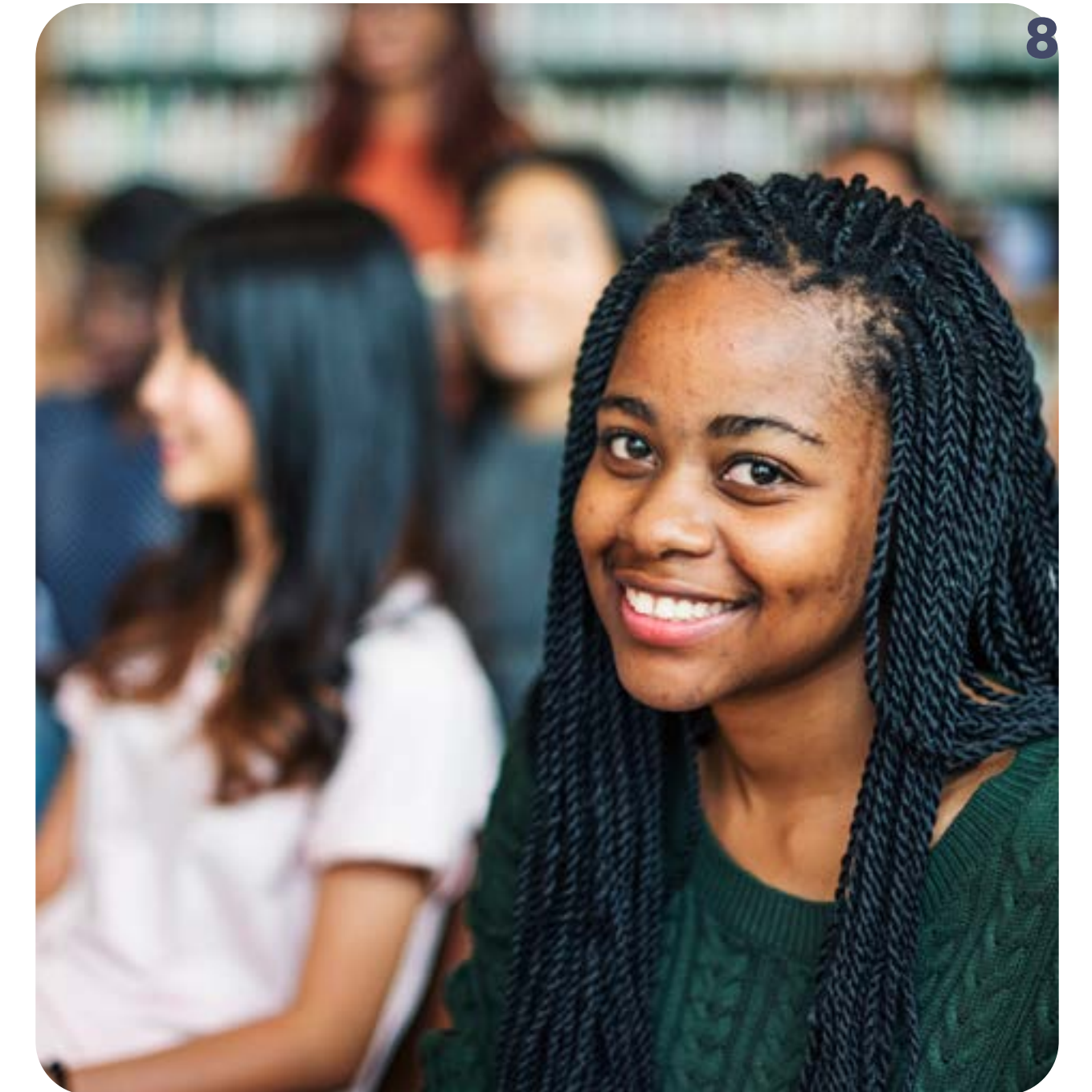
Als je duidelijk hebt wat je wilt doen en waar je deze jongeren kunt vinden, ga je in gesprek met de jongeren.

1. Sluit niemand uit en streef daarom ook niet naar representativiteit. Want Kim van de Bakkersopleiding is niet Jantine van de Bakkersopleiding.

2. Zorg voor een goede introductie van wat je gaat doen. Wees duidelijk over wie je bent, wat je gaat doen, wat je van de jongere verwacht en wat je met de resultaten gaat doen. Het is hierbij belangrijk om geen valse beloftes te doen; daar zijn jongeren allergisch voor. Koppel achteraf terug aan de jongeren wat je met hun plannen hebt gedaan. Laat zien dat je naar ze luistert en dat hun input wordt gebruikt.

3. Leg niet alles in geuren en kleuren uit wat je gaat doen. Dit kan leiden tot afhakers. Geef wel globaal richting en kaders.

4. Als de jongeren elkaar nog niet kennen, laat ze dan kennis met elkaar maken.

5. Zorg voor een veilige en fijne, ontspannen sfeer, eventueel met snacks, muziek en frisdrank. Probeer hierin een balans te vinden tussen formeel en informeel.

6. Wees je bewust van groepsdynamiek en dat dit invloed heeft op wat er wel of niet gezegd wordt. Je kunt er daarom voor kiezen om de groep (na het plenaire deel) op te splitsen ter voorkoming van groepsdruk.

7. Stel je open en vraag jongeren om feedback. Wat vinden jongeren van jouw acties? Wat zouden zij doen als zij in jouw schoenen stonden? Het samenwerken met jongeren is een kwestie van doen, aanscherpen en opnieuw doen. Hoe meer tips, hoe beter. Het kan een goede graadmeter zijn van hoe betrokken jongeren zijn.

8. Een groep van 12 jongeren kun je het beste leiden met 2 gespreksleiders.

Oprechte verbinding met jongeren

1. Maak een oprechte verbinding met jongeren: sta open, wees nieuwsgierig naar hun perspectief, wees oprecht, en blijf jezelf. Hoe kijken zij naar dingen?

Wat vinden zij belangrijk? Waar krijgen ze energie van? Wat doen ze graag, en wat niet? Waar zit de intrinsieke motivatie? In welke levensfase zitten ze, en welke wensen horen daarbij? Bijvoorbeeld solliciteren, bijbaan, rijbewijs. Toon interesse voor hun leefwereld en maak daarna de overstap naar lezen, boeken, bibliotheek, etc.

- Ook Young Inspiration onderschrijft dat samenwerking met jongeren vraagt om volle inzet op persoonlijk contact. Wees nieuwsgierig, sta open, toon oprechte interesse, laat merken dat je naar hen luistert. Ook het geven van een compliment, het stellen van een vraag of jongeren bij hun naam noemen, kan al verschil maken in het contact met jongeren.
- Kijk breder dan het medium boeken. Kijk ook naar andere vormen waarin taal wordt gebruikt. Niet aanvliegen vanuit lezen, maar vanuit taal en tekst. Jongeren luisteren bijvoorbeeld veel muziek. Hierin is ook veel taal verwerkt.

2. Benadruk dat iedereen mag zijn wie die is. Jongeren komen precies zoals ze zijn. Je bent geen docent, dus petjes,

jasjes, het mag allemaal op en aan. Iedereen is even waardevol; elke mening doet ertoe.

- Vel geen oordeel; alles mag er zijn, alles is oké.

3. Heb aandacht voor (mentale) kwetsbaarheden van jongeren, maar ga vooral niet betuttelen. Hiermee ga je boven de jongeren staan in plaats van ernaast. Streef naar gelijkwaardigheid, in kennisniveau en in de wijze waarop je de jongeren behandelt. Behandel de jongeren als volwassenen, zie ze als experts en neem ze serieus.

4. Een jongere is meer dan het niveau dat hij/zij heeft. Empowerment: ga uit van de kracht en wat ze kunnen.

Samen met jongeren aan de slag

1. Leg jongerenparticipatie ook daadwerkelijk bij de jongeren neer. Spectrum heeft een groep Gelderse jongeren getraind als [Adviesvanger](#). Dit zijn jongeren die hun leeftijdsgenoten uitdagen om mee te denken, ideeën aan te dragen of hun mening te geven. Zij begeleiden brainstormsessies. Adviesvangers kunnen voor allerlei vraagstukken worden ingezet.

2. Geef jongeren credits; zet ze in de schijnwerpers. Niet alleen achter de schermen, maar ook in persuitingen of op social media.

3. Geef eigenaarschap/autonomie aan de jongeren. Jezelf durven uitspreken en het besef ertoe te doen is hier een belangrijk onderdeel van. Laat ze voelen dat ze vertrouwen krijgen en straal ook uit dat ze zelf aan de slag mogen.

4. Geef jongeren een fysieke plek in de Bibliotheek, en laat ze daar verantwoordelijk voor zijn. Dit is goed voor hun eigen ontwikkeling en het vinden van een plek in de maatschappij.

5. Jongeren zitten veel op sociale media, zoals TikTok, Instagram, YouTube (shorts). Wil je als Bibliotheek deze kanalen ook gebruiken om jongeren te betrekken, dan is het belangrijk dat jongeren zich herkennen in de content. Niet alleen inhoud, maar ook diegene die in het filmpje te zien is. Dus vlotte en jonge mensen. Ook micro influencers, rappers of rolmodellen kun je hiervoor inzetten. Maar let op! Kies vooral niet voor influencers die het alleen voor het geld doen. Of: de doelgroep

zelf. Er zijn genoeg jongeren die het leuk vinden om een filmpje te maken of 'live' te gaan.

- Ook wat betreft gespreksleiders is het belangrijk om aan te sluiten bij de doelgroep. Iemand waarin de jongeren zich herkennen en aansprekend is.

6. Jongeren willen echt wel meedenken, maar je moet ze er ook wat voor teruggeven. Toon waardering en geef ze een beloning. Jongeren kun je echt invloed geven.

- Dit hoeft niet per se een financiële waarde te vertegenwoordigen. Het kan voor jongeren ook al heel waardevol zijn om met andere jongeren samen te werken en van betekenis te zijn, maar ook verantwoordelijkheid te ervaren. Wil je toch iets geven, dan kan een verjaardagskaartje, cadeaubon of pizza bij activiteiten ook al volstaan. Het gaat er niet om wat je geeft, maar dat je laat merken dat de jongeren ertoe doen!
- Bij Rozet kregen ze bijvoorbeeld geld/budget om een mini-collectie

Meer weten?

Meer weten over jongeren als vrijwilliger in de Bibliotheek? Lees de publicatie van Probiblio.

[Lees de publicatie](#)

samen te stellen, expo en experience neer te zetten rondom de collectie. Zo maak je ze ergens verantwoordelijk voor, geef je ze ook iets terug (een leuke ervaring opdoen of iets leuks maken), dus door ze vanuit de inhoud te benaderen geef je daarmee aan ze echt serieus te nemen. Jongeren voelen namelijk heel goed aan of het voor de vorm is of voor de inhoud.

- Maar let op! Een beloning moet niet de enige motivatie zijn. Maar zorg ervoor dat ze een rol krijgen vanuit de inhoud, iets wat ze leuk vinden.

Open deuren, maar toch...

- Doe wat je zegt. Kom je afspraken na.
- Stel afspraken op binnen de groep.
- Wees je ervan bewust dat je niet kunt verwachten dat alles binnen de groep blijft.
- Laat jongeren niet meer vertellen dan waar ze zich goed en comfortabel bij voelen.
- Richt geen schade aan.

Valkuilen

We denken al vrij snel te weten wie de jongeren zijn, wat ze willen en hoe je hen kunt betrekken. We vullen veel voor de jongeren al in. Maar hebben we het wel bij het juiste eind? Wees je bewust van eigen aannames, en dat deze ook weleens onjuist kunnen zijn. Samenwerken met jongeren vraagt om het loslaten van je eigen aannames.

Young Inspiration heeft 5 aannames over het werken met jongeren beschreven:

1. Jongeren zijn moeilijk te bereiken
2. Jongeren weten niet hoe alles werkt
3. Jongeren hebben geen tijd,
4. Jongeren haken snel af
5. Jongeren willen er altijd iets voor terug.

Young Inspiration geeft als tip mee om bewust te zijn van eigen aannames en jezelf de vraag te stellen: weet ik wat jongeren vinden of denk ik dat te weten? Neem jezelf voor om jongeren met wie je wilt samenwerken ook echt te leren kennen. Dus wees nieuwsgierig, oprecht en transparant.

Op zoek naar meer inspiratie?
Bekijk hoe [Bibliotheek Lemmer](#), [Bibliotheek Den Haag](#) en [Noord Brabantse Bibliotheken](#) inzetten op jongerenparticipatie.

*“Jongerenparticipatie loont,
zowel voor de Bibliotheek, als
voor de jongere zelf!”*

3. Conclusie en advies

Ondanks dat er uit verschillende onderzoeken blijkt dat de leesvaardigheden en het leesplezier van jongeren afnemen, is het nog geen verloren zaak. Het tij kan nog gekeerd worden. Denk aan de vele jongeren die boektwifelaar zijn (63% van de respondenten van het Deltion). Deze groep is te motiveren om het lezen (weer) te omarmen. Maar hoe? Jongerenparticipatie biedt een uitkomst. Betrek jongeren en ontwerp vanuit hun wensen en behoeften. Jongeren zijn namelijk de experts als het gaat over de leefwereld van jongeren! Ze denken graag met je mee, mits ze serieus worden genomen en zich gehoord voelen. Uit de gevoerde gesprekken blijkt hoe waardevol het is om jongeren te betrekken: je ontwikkelt aanbod dat daadwerkelijk aansluit bij de jongeren, jongeren zijn meer betrokken bij de Bibliotheek, en jongeren ontwikkelen zichzelf en vinden hun plek in de maatschappij. Dit laatste draagt bij aan maatschappelijk betrokken burgers, waar de samenleving als geheel van profiteert. Dus jongerenparticipatie loont, zowel voor de Bibliotheek, als voor de jongere zelf!

Ben je enthousiast geworden over jongerenparticipatie, en wil je ermee aan de slag? Stuur een mail naar Daphne ten Siethof.

Stuur een mail

Colofon

Tekst

Rijnbrink

Ontwerp

Rijnbrink

Beeld

Morskieft, Rawpixel

Bronnen

- Be Involved. (sd). Toolkit jeugdparticipatie
- PISA. (2019). Resultaten PISA-2018 in vogelvlucht. Enschede: Universiteit Twente. doi:10.3990/1.9789036549226
- Qrius. (2021). De leescultuur. Amsterdam: Stichting Lezen
- Stalpers, C. (2020). De leeswereld van jongeren. Amsterdam: Stichting Lezen.

